

Mesur dwyieithrwydd

Un o'r agweddau allweddol ar ymchwilio i ddwyieithrwydd yn yr unigolyn yw'r mater sut yn union y gellir mesur lefelau dwyieithrwydd. Dylai fod yn gymharol amlwg o'r drafodaeth flaenorol a'r amryw agweddau a astudiwyd fod *mesur* lefelau dwyieithrwydd yn yr unigolyn yn fater eithriadol o gymhleth. Fel y mae Baker (1993) yn datgan:

"Defining who is or is not bilingual is essentially elusive and ultimately impossible. Some categorisation and explication is often necessary and helpful to make sense of the world. Therefore, categorisations and approximations may be required. ...Yet the simplification of categorisation often hides the subtle complexity of reality. Sorting often simplifies unsympathetically. Individual differences are reduced to similarities. Yet over-complexity can be frustrating and confusing. Complications can confound those needing order and pattern. The measurement of bilinguals attempts to locate similarities, order and pattern". (Baker,1993:15,19).

Mae Baetens Beardsmore (1991) yn nodi "any attempt at measuring the phenomenon is hampered by the elasticity of what is covered" ac y dylid gwneud y fath fesuriad o fewn y cylch gorchwyl ar gyfer *math penodol o achos dwyieithog* os mesurir "aspects of specific linguistic behaviour which typify a particular bilingual situation" gydag unrhyw radd o gywirdeb.

Yn Narlleniad 4, mae Skutnabb-Kangas (1981:194) yn ystyried "attempts to describe bilingualism and bilingual individuals to be more useful than attempts at measuring..." Efallai yr amlygir y cymhlethdod ychwanegol wrth fesur hyfedredd mewn pobl ddwyieithog yn wahanol i siaradwyr unieithog trwy'r ffordd y mae Bialystok (2001) yn cyfeirio at wahanol gyfnewidiadau o fesur yr un blaenorol, sef:

- lefel *absoliwt* hyfedredd pobl ddwyieithog ym mhob iaith sy'n berthynol i hyfedredd *siaradwyr brodorol* (mewn perthynas â'r hyn, fodd bynnag, rydym yn ystyriol o'r cafeat a grybwyllwyd yn gynharach ynghylch y defnydd o'r term hwn)
- lefel *berthynol* hyfedredd ar draws y ddwy iaith neu, fel y mae Bialystok (2001) yn ei nodi, "an estimate of the command of each of the bilingual's languages with respect to the other."

Mae darlleniadau sy'n trafod *mesur* dwyieithrwydd sy'n cyd-fynd â'r modiwl hwn yn cyflwyno'r myfyriwr i amryw agweddau ar y pwnc. Fodd bynnag, er gwaethaf mynd i'r afael â rhai o'r un materion sylfaenol a phroblemau methodolegol sy'n gysylltiedig â'r maes astudio hwn, bydd myfyrwyr yn sylweddoli bod awduron yn dewis saernïo'r drafodaeth yn wahanol. Er enghraifft, mae Chin a Wigglesworth (Darlleniad 1), ar sail eu penderfyniad i ganolbwyntio ar *ddatblygu* pobl ddwyieithog, yn rhannu'r rhain yn ddau grŵp, sef:

- Pobl ddwyieithog o ddewis (y cyfeirir atynt yn y deunydd darllen hefyd fel pobl ddwyieithog eilaidd): fel rheol, cyfeirir at fesur hyfedredd dwyieithog ar allu a defnydd yn yr *ail iaith* yn unig, a

- Phobl ddwyieithog yn sgil amgylchiadau (y cyfeirir atynt hefyd fel pobl ddwyieithog sylfaenol): mesur hyfedredd sy'n cwmpasu gallu a defnydd o'r *ddwy* iaith.

Mae Skutnabb-Kangas (1981) (Darlleniad 4) hefyd yn cyfeirio at y gwahaniaethu hwn (er ei fod yn llai penodol) ond mae'n dewis saernïo'r drafodaeth trwy gategoreiddio mesuriad yn ôl *dulliau*. Ar y llaw arall, mae Baetens Beardsmore (1991) yn categoreiddio amryw brofion mewn perthynas â dominyddiaeth iaith ac agweddau etc sy'n *cynnwys* dulliau penodol. Serch hynny, bydd y myfyriwr yn sylweddoli bod darlleniadau dethol yn ychwanegu at ei gilydd mewn sawl ffordd.

Gall y rhesymau am fesur lefelau dwyieithrwydd fod yn amrywiol, boed ar lefel yr unigolyn, y gymuned neu'n genedlaethol, fel mewn cyfrifiad er enghraifft. Fodd bynnag, gan fod y modiwl hwn yn ymwneud â *dwyieithrwydd unigol* yn hytrach na dwyieithrwydd *cymdeithasol*, byddwn yn cyfyngu'n trafodaeth i'r un blaenorol. Gall y fath resymau gynnwys, er enghraifft:

- asesu anghenion unigol er mwyn clustnodi grwpiau addysgol neu ieithyddol i fyfyrwyr
- dewis disgyblion fel unigolion neu grwpiau ar gyfer samplau ymchwil
- asesu sgiliau ieithyddol unigolion ar gyfer swyddi penodol lle mae angen dwyieithrwydd / amlieithrwydd
- asesu cynnydd ieithyddol unigolion mewn cwrs addysgol lle bydd y fath asesiad o ddau fath fel rheol:
 - (a) ffurfiannol
 - (b) crynodol

Profion ffurfiannol

Fel rheol, caiff profion ffurfiannol eu mabwysiadu i asesu cynnydd unigolion ar sail meini prawf ieithyddol gosod sydd fel rheol yn cwmpasu, er enghraifft, pedwar sgil sylfaenol siarad, gwrando, ysgrifennu a darllen. Am y rheswm hwn, dywedir eu bod wedi'u cyfeirio gan feini prawf, sy'n golygu y byddai un yn cael ei asesu mewn rhai sgiliau *fel unigolyn a heb gael ei gymharu gyda phobl eraill*. Un enghraifft a ddefnyddir fel rheol i egluro profion wedi'u cyfeirio gan feini prawf yw'r prawf gyrru sy'n galluogi gyrrwr i fod ar y briffordd gyhoeddus cyhyd ag y mae ef/hi yn meddu ar y sgiliau gyrru angenrheidiol fel unigolyn. Yn yr un modd â'r iaith Saesneg a phynciau ysgol eraill yng Nghwricwlwm Cenedlaethol yr ysgol, caiff disgyblion yng Nghymru eu graddio ar wahanol lefelau cyrhaeddiad yn y Gymraeg yn unol â'u perfformiad yn erbyn meini prawf penodol.

Mae cyfeirio at feini prawf yn gydran hanfodol yn y broses *asesu ffurfiannol* sy'n darparu adborth penodol i athrawon mewn perthynas â pherfformiad disgybl trwy bwyntio at rai gwendidau, ac felly'n galluogi camau adferol.

Profion crynodol

Fel rheol, defnyddir profion crynodol ar gam terfynol penodol mewn proses addysgol. Er y gall asesiadau gael eu cyfeirio yn ôl meini prawf unwaith eto o ran bod yn seiliedig ar gyrhaeddiad unigolyn o sgiliau penodol (fel yn yr enghraifft uchod), caiff ei *gyfeirio yn ôl norm* hefyd trwy gael ei gymharu â *chyrhaeddiad pobl eraill*, ac felly galluogi ar gyfer ymgorffori sgôr yr unigolyn mewn lefel cyrhaeddiad

cyffredinol a'i osod, er enghraifft mewn chwarterl penodol. Mae'r fath weithdrefn hefyd yn galluogi ar gyfer cymharu cyflawniadau ieithyddol ac academiaidd cyffredinol ysgolion unigol gyda sefydliadau addysgol eraill. Gan ddyfynnu tystiolaeth ymchwilwyr fel Thomas a Collier (1997) yn Narlleniad 1, mae Chin a Wigglesworth (2007:) yn datgan bod mabwysiadu profion wedi'u cyfeirio gan norm "is widely recognised as being problematic" wrth asesu pobl ddwyieithog cydamserol a fagwyd i siarad dwy iaith oherwydd gall y fath brofion, sydd fel rheol wedi'u seilio ar normau unieithog, roi pobl ddwyieithog dan anfantais. Mae Darlleniad 1 yn cyfeirio at ddulliau a drafodwyd gan Saenz a Huer (2003) a ddyluniwyd i leihau rhagfarn wrth asesu plant dwyieithog, fel *aïlsafoni* (renorming) ac *asesiad deinamig*. Fodd bynnag, fel y bydd modiwl diweddarach yn dangos (Agweddau Gwybyddol ar Ddwieithrwydd, CYAD-7008), mae'r pryder y gall y fath brofion wedi'u cyfeirio gan norm achosi i bobl ddwyieithog cydamserol neu amgylchiadol i ymddangos yn gymharol ieithyddol gyfyngedig ac yn wybyddol ddiffygiol wedi'i wrthwynebu'n argyhoeddedig ers sawl blwyddyn gan dystiolaeth ymchwil sylweddol ac a gydnabyddir ar raddfa eang.

Fel y gwelir eisoes o drafodaeth flaenorol o is-sgiliau etc, mae dynodi meini prawf iaith at ddibenion profi'n broblem o ran diffiniad a mesuriad. Mae hon yn agwedd ar asesu a fydd yn mynd yn amlycach wrth inni astudio modelau a ddyluniwyd i ddarparu hefyd ar gyfer cydrannau *cymdeithaseg iaith* wrth fesur hyfedredd iaith.

Yn Narlleniad 4, mae Skutnabb-Kangas (1981) yn rhannu dulliau mesur dwyieithog yn ddau gategori:

1. **mesuriad sy'n cael ei hysbysu:** h.y. gwybodaeth a ddarperir gan y siaradwr neu'r siaradwraig eu hun, fel mewn holiadur neu gyfweiliad, ac sydd hefyd yn cynnwys data cefndir neu raddfeydd cefndir iaith, hunanasesiad a mesuriadau o agweddau.
2. **mesur trwy arsylwi** perfformiad ieithyddol y siaradwr trwy gyfweiliad neu arsylwi'r cyfranogwr pan geisir *cadarnhau data a adroddwyd gan y siaradwr*. Yn ôl Skutnabb-Kangas (1981), gellir rhannu profion iaith a ddefnyddir fel rhan o arsylwi ymddygiad ieithyddol yn ddau gategori:
 - (a) y rhai a ddyluniwyd i brofi hyfedredd pobl *unieithog* (felly'r angen i brofi'r siaradwr dwyieithog *ar wahân yn y ddwy iaith*) a'r
 - (b) rhai a ddyluniwyd i brofi hyfedredd *dwyieithog* y siaradwr, ac felly'n darparu'r gallu i wneud asesiad cymharol o'r ieithoedd dan sylw.

1. Mesur trwy ddata wedi'i hysbysu

Mae cyfweiliadau a holiaduron yn galluogi ar gyfer casglu data cefndir mewn perthynas â phryd, ble, gyda phwy, yn ogystal â pham mae siaradwr yn defnyddio gwahanol ieithoedd. Fel y mae Skutnabb-Kangas (1981) yn crybwyll yn Narlleniad 4, mae Atodlen Ddwieithog Hoffman, er enghraifft, er gwaetha'r ffaith iddi gael ei chyhoeddi mor gynnar â 1934, yn parhau i gael ei defnyddio ac mae ynddi gwestiynau mewn perthynas â'r defnydd cynhyrchiol, derbyngar yn ogystal â goddefol a wneir o iaith. Mae'r sgorau ar gyfer pob cwestiwn wedi'u pwysu'n gyfartal ac wedi'u cyfartalu ar gyfer sgôr ddwyieithog. Fodd bynnag, mae'r fath

weithdrefn yn amlygu'n syth berygl mabwysiadu dull wedi'i orsymleiddio i bob pwrpas i set hynod gymhleth o newidynnau, arfer yr oedd Haugen (1964) er enghraifft, yn weddol feirniadol ohoni (Skutnabb-Kangas, 1981).

Mae Darlleniad 4 yn ei gwneud hi'n ddigon amlwg bod ystod y newidynnau sydd ynghlwm ym mhrofiad ieithyddol cynhyrchiol, derbyngar a goddefol yr unigolyn, yn ogystal â'r amhosibilrwydd pur o gysylltu pwysiad dilys â phob newidyn, yn gwneud mesuriad cywir yn anodd iawn ac yn broblematic.

Mae Baker (2008) yn amlygu diffygion y graddfeydd cefndir iaith o ran y parthau cyfyngedig a'r cyd-sgwrsywyr sy'n tueddu i gael eu cynnwys. Fodd bynnag, mae sefyllfa ddamcaniaethol a ddisgrifiwyd gan Baker a Hinde (1984: 46) yn egluro'n glir na fyddai cynyddu ystod y cyd-destunau a'r bobl a gynhwysir gan y fath ymarfer o reidrwydd yn sicrhau dibynadwyedd y data:

"A person who says she speaks Welsh to her father (mostly away at sea), her grandparents (seen once a year), her friends (but tends to be an isolate), reads Welsh books and newspapers (only occasionally), attends Welsh chapel (marriages and funerals only) but spends most of her time with an English speaking mother and in an English speaking school, might gain a fairly high 'Welsh' score."

Tynnwyd sylw'n gynharach at fater sylfaenol y gwahaniaeth rhwng sgil iaith (gwybodaeth/ gallu) a defnydd; yr hyn y mae Mackey (1962) yn cyfeirio ato fel *gradd a swyddogaeth*. Fodd bynnag, mae mesur *hyfedredd* iaith gan ddefnyddio holiaduron fel Atodlen Ddwieithog Hoffman, yn codi materion o ran methodoleg amheus. Fel y mae Chin a Wigglesworth (2007:38) yn datgan:

"While language background scales ...have been used extensively in bilingual research, they do not purport to measure the proficiency of speakers, rather their patterns of language use across a variety of domains."

Fel Baker (2011), mae Skutnabb-Kangas (1981:197-8) yn rhestru nifer o faterion sy'n gwneud data wedi'i hysbysu'n amheus iawn, megis yr arfer yn y gorffennol yn lwerddon o dalu rhieni i siarad Gaeleg â'u plant. Serch hynny, mae'n datgan:

"If the above caveats are borne in mind as to the possible sources of error, background data can be used as one kind of measurement of bilingualism. The collection of background data is the easiest way of acquiring information about the use of language," gan ychwanegu, fodd bynnag, er gwaetha'r anawsterau ymarferol "a more reliable way would be a lengthy period of participant observation."

O gofio, cyn belled ag sy'n ddynol bosibl, bod rhaid ystyried bod cywirdeb yn hollbwysig, mae'n anodd gweld sut gellir argymhell y dull hwn fel dull o *fesur* lefelau hyfedredd dwyieithog. Er enghraifft, yng Nghymru, oherwydd ymadawiad diweddar o hen arfer, mae asesu hyfedredd plant yn y Gymraeg at ddiben y cyfrifiad deng mlynedd bellach yn gyfrifoldeb i'r rhieni yn hytrach na phrifathrawon gyda chanlyniadau y gellir dadlau eu bod yn amheus. Mae hyn yn ein cyflwyno ni i'r dull mesur nesaf, sef hunanasesiad.

Hunanasesiad

Gyda hunanasesiad, mae disgwyl i'r siaradwr/siaradwraig asesu ei (g)allu ieithyddol ei hun o ran hyfedredd (gradd) ac /neu ddefnydd (swyddogaeth). Gall y fath ymarferion amrywio'n sylweddol o ran cynnwys a manylder fel yr eglurir yn Narlleniad 4. Unwaith eto, mae Skutnabb-Kangas (1981:198) yn datgan bod hunanasesiad "seems to be a fairly reliable way of measuring bilingualism", gan gyfeirio at Arolwg Mewnfudwyr Sweden fel tystiolaeth, ac eto mae'n pwyntio at amryw faglau a all effeithio ar ddibynadwyedd y data. Mae'r rhain yn cynnwys, er enghraifft:

- statws L2 (neu hyd yn oed L1) yn y gymuned
- swm y cyswllt gyda'r naill iaith neu'r llall
- safonau a hunan ddisgwyliadau ieithyddol unigolyn ei hun
- adborth (geiriol neu fel arall) ac agwedd siaradwyr brodorol, fel y gwelir gan y siaradwr.

Gan ail-gadarnhau rhai o'r materion a grybwyllwyd gan Skutnabb-Kangas (1981), mae Baker (2011: 25-26) hefyd yn cyfeirio at amryw broblemau sy'n gysylltiedig â hunanasesiad o hyfedredd iaith, gan gynnwys, ymhlith eraill:

- *amwysedd* cwestiynau sy'n defnyddio geiriau a all ymdrin ag ystod eang o hyfedredd ieithyddol yn ogystal â'r rhai nad ydynt o bosibl yn gwahaniaethu rhwng gallu a defnydd iaith
- yr angen i nodi *parthau hyfedredd*
- dymuniad yr ymatebydd i uniaethu â'r iaith am resymau statws mewn cyd-destun *ychwanegol* neu wneud hynny fel arall mewn cyd-destun *tynnal*
- defnyddio hyfedredd unieithog fel pwynt cymharu.

Dylem gofio hefyd y materion nad yw'r siaradwr pob dydd yn ymwybodol ohonynt o bosibl. Mewn perthynas â hyfedredd iaith, fel a drafodwyd yn flaenorol, mae Cummins (1984) yn gwahaniaethu rhwng Sgiliau Cyfathrebu Rhyngbersonol Sylfaenol (BICS) a Hyfedredd Iaith Academaidd Wybyddol (CALP) (yr hyn y cyfeiriodd Skutnabb-Kangas a Toukomaa (1976) ato'n briodol fel *rhuglder ar yr wyneb* ac *agweddau sy'n gysylltiedig yn academaidd â hyfedredd iaith*) sydd, o siarad yn gyffredinol, yn gwahaniaethu rhwng lleferydd pob dydd ac iaith gysyniadol o natur fwy academaidd. Mewn perthynas â'r broses hunanasesu, gallai rhuglder ieithyddol o ran delio â phynciau pob dydd ac mewn parthau cyfarwydd fod yn gamarweiniol o wynebu parthau a therminoleg y mae'r siaradwr yn llai cyfarwydd â nhw.

Er gwaetha'r cyfyngiadau sydd ynghlwm â mesur hyfedredd ieithyddol trwy ddulliau hunanasesu, serch hynny, fel rhan o'i Bortffolio Iaith Ewropeaidd, mae Cyngor Ewrop wedi datblygu Pasport Ieithoedd Ewropeaidd. Fel y crybwyllwyd yn Narlleniad 1 gan Chin a Wigglesworth (2007), dyma offeryn sy'n galluogi ar gyfer gwneud hunanasesiad mewn amryw feysydd yn y pedwar sgil sylfaenol, sef

- Dealltwriaeth (Darllen a Gwrandao)
- Siarad (rhyngweithio a chynhyrchu)
- Ysgrifennu

Gwneir asesiad ar raddfa chwe phwynt sy'n ymdrin â lefelau hyfedredd uwch, canolraddol a dechreuwyr.

Unwaith eto, fel y gwelwyd yn flaenorol, mae'n ddadleuol amlwg bod gormod o newidynnau ynghlwm mewn hunanasesiad i'w gwneud yn fesuriad dibynadwy ac yn un y gellir cael hyder llwyr ynddo.

Y mater hwn sy'n sail i drafodaeth Skutnabb-Kangas (1981) o dan yr is-deitl "Mesur disgrifiadau" gan nodi y gellir defnyddio'r data cefndir yn well i *ddisgrifio*’r dewis a'r defnydd iaith yn hytrach na *mesur* ei lefel hyfedredd, gan awgrymu bod yr un olaf yn annibynadwy. Gwneir y fath awgrym yn amlycach trwy ddatgan, o'i ddefnyddio ar gyfer mesur, "the variables have to be restricted so that one single measurement can be produced" gan ychwanegu "the choice of variables is crucial, and will at the same time also be a measurement of the researcher's ideological and political priorities." (Skutnabb-Kangas, 1981:201).

Agweddau

Mewn perthynas â'r astudiaeth o agweddau at ieithoedd, cynigia Baetens Beardsmore (1991:99) amryw enghreifftiau ym Mhennod 3 o ymchwil sy'n adlewyrchu methodoleg sefydledig (gan gynnwys graddfa Likert a *Matched Guise Technique* Lambert), y cynghorir y myfyriwr i roi rhywfaint o sylw iddynt. Er bod yr astudiaeth o'r agwedd hon o ymchwil, *ethnoieithyddiaeth* (ethnolinguistics), yn gysylltiedig yn agos â chymdeithaseg iaith a fydd yn cael ei hastudio yn y modiwl nesaf (ECDA-7011C), ceir eto cyswllt cryf rhwng agwedd a chymhelliant a llwyddiant wrth gaffael ail iaith, y cynhaliwyd llawer o ymchwil ynddo. Mae Pennod 3 hefyd yn cysylltu agwedd a chymhelliant gyda *hyfedredd dwyieithog* yn nes ymlaen ac yn trafod materion megis cysyniad *cymhelliant allweddol* a *chymhelliant integreiddiol* er enghraifft.

Dylid nodi bod y bennod hefyd yn mynd ati i drafod ymchwil sy'n ymwneud â materion gwybyddol a'r berthynas rhwng dwyieithrwydd a deallusrwydd a fydd yn cael eu hastudio unwaith eto mewn modiwl diweddarach. Mae hefyd yn mynd i'r afael â materion agweddau tuag at ieithoedd a defnyddwyr iaith. Fodd bynnag, mae gan y cynnwys ddimensiwn cymdeithaseg iaith gan mwyaf.

2. Ymddygiad ieithyddol wedi'i arsylwi

Gellir cadarnhau'r mesuriad o ymddygiad ieithyddol (sgiliau cynhyrchiol a derbyngar) trwy gyfrwng data wedi'i hysbysu trwy fabwysiadu dulliau arsylwi, y mwyaf gwrthrychol o'r rheiny yw'r rhai sy'n asesu hyfedredd iaith trwy gyfrwng profion. Unwaith eto, fodd bynnag, mewn perthynas â dibynadwyedd, cafeat pwysig iawn a gynigir yn Narlleniad 4 yw ein bod ni'n cofio bod:

"Many linguists still doubt that we know enough about language, language learning and linguistic proficiency to be able to construct adequate, varied, objective, linguistic tests."
(Skutnabb-Kangas, 1981:206).

Mae Darlleniad 4 yn nodi'r ffaith y gellir dosbarthu profion a ddyluniwyd i fesur hyfedredd fel:

1. y rhai sy'n anelu at astudio hyfedredd y siaradwr unieithog a lle mae'r siaradwr brodorol unieithog yn bwynt cyfeirio i wneud cymariaethau a'r
2. sawl sydd wedi'u dylunio i astudio hyfedredd dwyieithog.

Dyluniwyd y gwaith o fabwysiadu profion yn y categori cyntaf i asesu hyfedredd yr unigolyn dwyieithog yn erbyn hyfedredd yr unieithydd yn iaith yr un olaf (ar sail y dybiaeth fod person dwyieithog yn gallu cyflawni lefel gyfartal o hyfedredd yn yr iaith benodol honno), lle mae profion yn yr ail categori'n asesu'r gwahaniaethau rhwng y siaradwr unieithog a'r siaradwr dwyieithog h.y. priodweddau ieithyddol yr unigolyn dwyieithog.

Bydd y myfyriwr yn awgrymu bod y categoreiddio hwn yn cyfateb yn gyffredinol i'r gwahaniaethu a wnaed gan Chin a Wigglesworth (2007) rhwng pobl ddwyieithog o ddewis a phobl sy'n ddwyieithog yn sgil amgylchiadau. Fel y mae Chin a Wigglesworth (2007) yn crybwyll hefyd, mae'r cwestiwn o ran a ddylid asesu hyfedredd pobl ddwyieithog gytbwys yn erbyn normau siaradwyr brodorol unieithog yn fater dadleuol. Mae Grosjean (1989) yn dadlau nad yw siaradwr dwyieithog yn gyfuniad o ddau siaradwr unieithog, safbwynt a rennir gan DeGroot a Kroll (1992) hefyd.

Profion sy'n defnyddio'r person unieithog fel pwynt cyfeirio neu'r norm

Yn Narlleniad 1, mae Chin a Wigglesworth (2007) yn cyfeirio at y mathau canlynol o brofiad fel a grybwyllwyd gan Henning (1987):

- Profion hyfedredd
- Profion cyflawniad
- Profion diagnostig
- Profion lleoliad

Fodd bynnag, mae Skutnabb-Kangas (1981), yn rhannu'r rhain yn 3 chategori, sef:

- (a) profion â gogwydd addysgol
- (b) profion â gogwydd ieithyddol
- (c) profion â gogwydd seicolegol

(a) Profion â gogwydd addysgol

Fel rheol, mae'r rhain yn brofion sy'n gysylltiedig ag addysgu iaith er mwyn penderfynu ar lefel hyfedredd yn L2 naill ai cyn neu ar ôl ymgymryd â gwersi iaith. Maent yn canolbwyntio ar asesu hyfedredd yn L2 ac fel rheol, nid ydynt yn ystyried L1 gan eu bod yn cael eu defnyddio at ddibenion fel asesu'r unigolyn ar gyfer gwersi trwy gyfrwng L2, er enghraifft. Fel y mae Darlleniad 4 yn crybwyll, mae'r rhain wedi'u beirniadu am beidio â bod yn gysylltiedig ag unrhyw theori ieithyddol. Er enghraifft, er gwaetha'i gyfraniad diweddarach at addysgeg, efallai nad oes digon o sylw wedi'i roi yn y gorffennol i astudiaethau mewn plethiad iaith sydd, fel yr esboniwyd yn flaenorol, yn ystyried y ffenomenon hwn fel cyfres o gamau datblygiadol lle mae'r dysgwr yn adeiladu ei reolau gramadegol ei hun yn y broses o symud tuag at norm siaradwr brodorol L1.

(b) Profion â gogwydd ieithyddol

Mae'r feirniadaeth sydd wedi'i hanelu at brofion â gogwydd ieithyddol am beidio â gallu darparu ar gyfer cymhlethdodau cyswllt cymdeithasol go iawn, pob dydd yn

cael ei gydnabod ar raddfa eang, fel y byddwn yn gweld yn nes ymlaen wrth drafod modelau soffistigedig a ddyluniwyd i roi sylw dyledus i ystod y newidynnau sydd ynghlwm yn y broses o fesur hyfedredd iaith. Fodd bynnag, fel y mae Darlleniad 4 yn nodi, er gwaethaf dilysrwydd y fath feirniadaeth, dylem fod yn ofalus i beidio â bod yn fyrbwyll trwy anwybyddu defnyddioldeb y fath brofion mewn cyd-destunau penodol, oherwydd gallant fod yn llawn gwybodaeth wrth bwyntio at ddiffygion penodol yn y broses datblygiad ieithyddol.

(c) Profion â gogwydd seicolegol

Gweler Darlleniad 4 (Skutnabb-Kangas, 1981: 209)

Profion hyfedredd ieithyddol dwyieithog

Datblygwyd profion hefyd sy'n trin hyfedredd dwyieithog fel system ieithyddol unedig, yn wahanol i'r duedd yn y gorffennol i brofi ieithoedd ar wahân gan ddefnyddio siaradwr brodorol unieithog fel pwynt cyfeirio neu'r norm. Fel y mae Skutnabb-Kangas (1981) yn datgan, roedd hynny'n arfer a gynrychiolodd theori "dau god" hyfedredd iaith neu'r hyn y mae Cummins yn cyfeirio ato fel y Model Hyfedredd Gwaelodol Ar Wahân (SUP) (Separate Underlying Proficiency Model) (gweler Baker, 2011:165-167).

Mae Darlleniad 4 yn tynnu sylw hefyd at y ffaith fod hyn wedi adlewyrchu agweddau negyddol tuag at ddwyieithrwydd, "the description and enumeration of the characteristics of bilinguals as though they were the symptoms of a disease, a deviation from the healthy norm represented by monolingualism" (Skutnabb-Kangas, 1981:2010). Fel y mae Baker (2011:164) yn dangos hefyd, adlewyrchodd y fath agweddau rhagfarnol y "Balŵn" a gredir yn gyffredinol neu'r Theori Cydbwysedd a ganfyddodd fod ieithoedd yn bodoli ac yn gweithredu ar wahân yn yr ymennydd, bod datblygiad neu "chwyddiant" L2 ar draul neu "dadchwyddiant" L1. Fodd bynnag, fel y byddwn yn gweld ym modiwl ECDA-7004C (Agweddau Gwybyddol ar Ddwyieithrwydd), mae'r meddylfryd presennol yn adlewyrchu'r analog "Mynydd Iâ" (Baker, 2011:165) sy'n ystyried bod y broses wybyddol ddwyieithog yn deillio o un system weithredu *unedig*.

Cydbwysedd neu Ddominyddiaeth

Mae Baetens Bearsdmore (1991:90) yn datgan bod yr ymdrech i fesur dominyddiaeth iaith mewn pobl ddwyieithog "represents a hazardous venture for which some intriguing solutions have been proposed."

Yn aml, defnyddir y term "person dwyieithog llywodraethol" i gyfeirio at rywun dwyieithog a chanddo fwy o hyfedredd mewn un iaith, defnyddir y term "iaith israddol", felly i gyfeirio at yr un gwannaf o'r ddwy.

Ymddengys bod profion hyfedredd dwyieithog yn adlewyrchu cred sylfaenol fod dwyieithrwydd cytbwys yn gyflwr o hyfedredd ieithyddol y dylid anelu ato yn ogystal â'r gynsail po fwyaf cytbwys yw'r ddwy iaith, y mwyaf dwyieithog mae'r siaradwr yn debygol o fod. Fodd bynnag, er gwaetha'r duedd gyffredin i hafalu'r term *person dwyieithog cytbwys* gyda meistrolaeth effeithiol o'r *ddwy* iaith, mae'r defnydd o *gydbwysedd* fel mesuriad yn ddiffygiol gan nad yw'r maen prawf "cydbwysedd" o reidrwydd yn mynd law yn llaw â rhuglder neu hyfedredd, fel y gwelsom yn gynharach yn ein trafodaeth o ledieithyddiaeth.

Mae Skutnabb-Kangas (1981) hefyd yn cyfeirio at feirniadaeth Fishman (1968) o ddefnyddio cydbwysedd fel mesur o ddwyieithrwydd oherwydd, mewn

cymdeithasau deuglosig lle defnyddir gwahanol ieithoedd yn aml ar gyfer gwahanol swyddogaethau, gall hyfedredd ieithyddol amrywio ar draws ystod o barthau. O safbwynt *cymdeithaseg iaith*, gallai ffyrdd o gynnal cymdeithas ddeuglosig fod yn ddilys. Fodd bynnag, mewn perthynas â *mesur dwyieithrwydd mewn unigolyn*, prin y gellir anwybyddu anallu siaradwr “dwyieithog” dywededig i ddefnyddio un o’i (h)ieithoedd yn weddol fedrus mewn rhai parthau.

Mae’r mater hwn yn ymwneud hefyd â mesur arglwyddiaeth (mewn cyferbyniad â chydbwysedd). Wrth feirniadu mesur arglwyddiaeth, mae Darlleniad 4 yn diffinio’n glir “arglwyddiaeth” yn rymus o ran *defnydd* iaith yn ogystal â gallu, gan ddatgan y gall canlyniadau profion arglwyddiaeth gael eu sgiwio trwy gyfyngu ar y parthau a ddewiswyd ar gyfer y prawf:

“Before the dominance measurement can be used as a measurement of bilingualism, *the bilingual’s linguistic ability should be tested in a number of different domains* to guarantee that the content of the test material is representative at least to a certain extent. As long as the dominance measurement uses material *that takes no account of the domains in which a bilingual might be dominant* in which language..., the measurement of dominance that results will be largely a matter of chance”.

Skutnabb-Kangas (1981:2011-12) (emphasis added).

Fodd bynnag, er bod Baetens Beardsmore (1991), yn cydnabod dilysrwydd defnydd Dodson (1981) o’r term “iaith ddethol” mewn perthynas ag arbenigedd swyddogaethol neu barthau *defnydd*, ymddengys ei fod yn diffinio arglwyddiaeth yn sylfaenol o ran *gallu*:

“With the late bilingual...it is highly unlikely that the second language becomes dominant in the sense of *the language of primary grammatical functioning*, though this may well become dominant in the sense of most frequently used or preferred.”

Baetens Beardsmore (1991:90) (emphasis added).

Er nad oes modd canfod arwyddion clir o arglwyddiaeth yn hawdd yn achosion dwyieithrwydd cynnar, ac felly’n adlewyrchu lefel hyfedredd cytbwys o bosibl, ac eto fel y nodwyd, gallai hyfedredd cytbwys a gyflawnwyd trwy broses *olynol* yn hytrach na chydamserol arwain at arglwyddiaeth mewn rhai *parthau*. Gallai’r myfyriwr ganfod lefel benodol o ddeuoliaeth ar y pwynt hwn o ran sut dylid diffinio arglwyddiaeth a dicotomi mynych gradd (gallu) a swyddogaeth (defnydd).

Lle mae agweddau penodol ar *ymyrraeth* (gweler uchod) yn yr iaith israddol i weld yn amlwg, ond yn fesur arwynebol o bosibl ar arglwyddiaeth, mae Baetens Beardsmore (1991) yn cynnig manylion ystod eang o ddulliau eraill a fabwysiadwyd ar gyfer y pwrpas hwn, gan gynnwys y rhai sy’n ymwneud â phroffion cyflymder.

Profion cyflymder

Mae profion cyflymder yn cwmpasu sgiliau ieithyddol cynhyrchiol a derbyngar. Mae'r fath brofion i weld yn seiliedig ar y gysail fod y cyflymder y mae unigolyn yn ymateb i ysgogiad, neu swyddogaethau mewn iaith benodol, yn adlewyrchu lefel benodol o hyfedredd. Mewn termau cymharol, po fwyaf cyflym yw'r ymateb mewn un iaith (neu po fwyaf yw'r cynhyrchiad mewn amser cyfyngedig) cymerir hefyd ei fod yn arwydd o arglwyddiaeth un dros y llall. Fodd bynnag, unwaith eto, ni ddylid drysu arglwyddiaeth gyda hyfedredd. Mae'n amlwg y gall unigolyn fod yn fedrus mewn dwy iaith (neu'n fwy) ond gan lywodraethu mewn un ohonynt, neu'n llywodraethu mewn un wrth sgwrsio, ond ar lefel hyfedredd cymharol isel. Mae'r fath brofion wedi cynnwys:

- *cyflymder yr ymateb* i gyfarwyddiadau yn y ddwy iaith neu mewn prawf cyswllt geiriau
- *nifer y geiriau* a gynhyrchwyd mewn swm penodol o amser mewn ymateb i ysgogiad
- *nifer y geiriau* a gofiwyd mewn cyfnod cyfyngedig o amser
- *nifer y geiriau* a grëwyd yn y ddwy iaith o air ffôl, y mae ei lythrennau'n cynrychioli'r ddwy iaith. Mae Baker (2011) yn rhoi DADSONODEND fel enghraifft
- yr amser a gymerir i ddarllen yn y ddwy iaith.

Mae'n gyffredin i ymateb y person dwyieithog fod ychydig yn hwy naill ai mewn un iaith neu'n fwy na'r person unieithog, yn enwedig mewn achosion lle gallai'r ysgogiad fod yn y naill iaith neu pan fydd ansicrwydd mewn perthynas â'r iaith y mae'r ysgogiad yn debygol o fod. Fodd bynnag, mewn perthynas â dilysrwydd defnyddio cyflymder fel maen prawf i *ddefnydd* iaith, unwaith eto, mae Darlleniad 4 yn codi rhai materion pwysig gan nad oes gan y fath faen prawf fawr o werth mewn rhai diwylliannau (Fishman, 1968:24-25) a dim pwysigrwydd ymarferol yn y rhan fwyaf o gyd-destunau ieithyddol (Mägiste, 1979:99).

Mae Baker (2011:34) yn crybwyll hefyd fod materion dilys eraill sy'n gysylltiedig ag arglwyddiaeth a phroffion cydbwysedd yn enwedig o ran cynrychioli lefel yr hyfedredd oherwydd "such tests would appear to tap only a small part of a much larger and complex whole (language ability or language use)."

Mae profion a ddyluniwyd i ganolbwyntio ar asesu agweddau penodol ar iaith, boed yn allu, defnydd, cydbwysedd neu arglwyddiaeth etc, yn methu'n anochel â chwmpasu cydrannau ehangach a allai amharu ar yr agweddau sy'n cael eu profi. Rhoddir y pwyslais ar *brofi* yn ystod yr hyn y disgrifiodd Spolsky (1976) fel y cam seicometrig-strwythurol wrth ddatblygu profion iaith, tueddodd i anwybyddu'r sefyllfaoedd bywyd go iawn, pob dydd y defnyddir iaith ynddynt. Fel y mae Baker. (1993:26) yn datgan:

"In attempting to assess a bilingual's competence in two languages, there is a danger of using a simple paper and pencil test, believing the test will provide a faithful estimation of everyday language life. ...In order to collect data which is realistic and representative, we need to know how situations (domains) relate to one another. We also need to know the sample of language performance that relates adequately to all round language competence and what examples of test performance relate strongly to language competence. This

demands an overall model or theory of language competence.”
(Baker,1993:26)

Mae Baker (1993) yn cyfeirio at gyfweiliad llafar Gwasanaeth Tramor UDA fel esiampl o ymdrechion mwy diweddar yn y broses brofi i ymgorffori sgiliau iaith cyfathrebu sy'n gysylltiedig â sefyllfaoedd bywyd go iawn, gan ddatgan fodd bynnag:

“There are doubts about whether such interview procedures can validly imitate and investigate real communicative competence. At the same time, they are a compromise between artificial pencil and paper tests and the impracticality of the detailed observation of individuals.” (Baker, 1993:27)

Modelau Hyfedredd Iaith Cyfathrebu

Mewn ymdrechion pellach i ddarparu'r agweddau pob dydd “go iawn” o sgwrs gymdeithasol wrth brofi hyfedredd iaith, datblygwyd modelau eraill, mwy soffistigedig o Hyfedredd Iaith Gyfathrebu gyda'r nod o integreiddio amryw gydrannau ieithyddol, cymdeithaseg iaith a chymdeithasol-ddiwylliannol mewn asesiad a mesuriad cyffredinol. Mae Chin a Wigglesworth (2007:3) yn datgan bod “the impact of social, psychological and cultural variables on the bilingual individual is ultimately central to the experience of being bilingual.”

Mae Baker (2011:13) yn nodi bod theorïau iaith gynharach y 1960au yn tueddu i ganolbwyntio dim ond ar sgiliau *ieithyddol* a chydannau mewn perthynas â hyfedredd yr unigolyn a methodd â chynnwys agweddau ar *drafnod cyfraniad a rôl pobl eraill*, fel a ganfuwyd mewn sgwrs go iawn. Ac eto, mae Malherbe (1969:50, a ddyfynnwyd yn Baetens Beardsmore (1991)) yn darparu arwyddion cynnar o gwestiynu dilysrwydd y fath ddull:

“It is doubtful whether bilingualism *per se* can be measured apart from the situation in which it is to function in the social context in which a particular individual operates linguistically. The only practical approach ... is to assess bilingualism in terms of certain social and occupational demands of a practical nature in a particular society...Purpose and function are the main determinants.”

mae Baker (2011:14-15), felly'n cyflwyno eglurhad o'r fath ddull, sef Model Hyfedredd Iaith Bachman's (1990) sy'n dynodi'n glir bod ystod o newidynnau y mae angen eu hymgorffori mewn asesiad dilys a dibynadwy o hyfedredd ieithyddol. Fel y mae Bachman (1990:84) yn datgan:

Communicative Language Ability can be described as consisting of both knowledge, or competence, and the capacity for implementing, or executing that competence in appropriate, contextualized, communicative language use.”

Fel y mae Jones (1997) yn nodi, amlygwyd manteision defnyddio Model Hyfedredd Cyfathrebu mewn astudiaethau dwyieithrwydd gan Baetens Beardsmore (1986). Mae ei sail ddamcaniaethol yn bwysig gan ei fod yn ymwneud nid yn unig â gwybodaeth ramadegol yr ieithoedd a ddefnyddiwyd gan y siaradwr ond hefyd agweddau a goblygiadau cymdeithasol eu defnydd. Felly, gall ddarparu esboniad

mwy cynhwysfawr o ymddygiad ieithyddol yr unigolyn dwyieithog. O ran yr hyn sy'n gwneud iaith person dwyieithog yn wahanol i'r unieithydd, gall ymchwilio i faterion ehangach na'r rhai sydd o natur *ieithyddol* bur a briodolwyd i ymyrraeth. Fel y mae Baetens Beardsmore (1991: 46) yn dangos, ac fel a grybwyllwyd yn gynharach mewn perthynas â chyfnewid codau, nid yw defnyddio mwy nag un iaith mewn sgwrs o reidrwydd yn arwydd o wendid ieithyddol:

“...a bilingual in communication with another bilingual who shares the same linguistic background may feel free to use both of his language repertoires on the assumption that communication may well be enhanced by using elements from two languages- if so, there is no question of impaired communication brought about by what has traditionally been considered as interference.”

Gall y fath fframwaith damcaniaethol ddarparu ar gyfer ffenomena ieithyddol arall hefyd, fel y defnydd o blethiad iaith yn y broses gyfathrebu (Baetens-Beardsmore, 1991) yn ogystal â ffosileiddio pan fydd unigolion yn dod i lefel hyfedredd cyfathrebu “derbyniol” a pheidio â datblygu ymhellach (Jones, 1987). Fodd bynnag, agwedd arall ar ymddygiad ieithyddol y gellir ei ymgorffori yn y fath fframwaith yw Theori Addasu Cyfathrebu (CAT).

Theori Addasu Cyfathrebu (CAT)

Yn Narlleniad 5, mae Sachdev a Giles (2006:355) yn diffinio Theori Addasu Cyfathrebu fel ymgais “to model the motives and evaluations of switching in terms of a balance of social psychological processes focusing on social integration and differentiation” gan adlewyrchu'r ffaith fod “individuals use communication, in part, to indicate their attitudes toward each other and, as such, communication is a barometer of the level of social distance between them. This constant movement toward and away from others, by changing one's communicative behaviour, is called *accommodation*.”

Mae Darlleniad 5 yn cyfeirio at amryw agweddau ar addasu sy'n cynnwys:

- *cydgyfeirio*, lle mae unigolion yn addasu eu lleferydd trwy fabwysiadu nodweddion a grybwyllwyd i fod yn: ieithyddol (e.e. acenion); para-ieithyddol (e.e. seibiau); heb fod yn eiriol (e.e. gwenu): yr amcan yw mynd yn “debycach i ymddygiad y sgwrsiwr”
- *dargyfeiriad* a ddiffinnir fel “pwyslais o ran gwahaniaethau iaith (a diwylliannol)”
- *cynhaliaeth* sy'n nodweddu'n syml y dymuniad i gynnal y defnydd o iaith frodorol heb briodweddau dargyfeiriad.

Fodd bynnag, fel y mae'r Darlleniad yn dangos, mae cydgyfeirio a dargyfeiriad yn nodweddion o ymddygiad ieithyddol y gellir eu dadansoddi ymhellach, er enghraifft, sydd “ar i fyny” neu “yn mynd i lawr”. Mae'r Darlleniad yn mynd ati i astudio cymhellion sy'n sail i fabwysiadu'r fath strategaethau ieithyddol (gan gynnwys ymhlith eraill y dymuniad i ennill cymeradwyaeth y sgwrsiwr derbyngar) ac yn darparu enghreifftiau esboniadol pellach o agweddau cadarnhaol a negyddol y fath gymhellion. Mae'n amlygu hefyd y deinameg grym sy'n gysylltiedig â chysyniad y “rhyng grŵp” a mater hunaniaeth gymdeithasol. Yn olaf, mae,

Sachdev a Giles (2006) yn darparu'r hyn maen nhw'n cyfeirio ato fel Model â Gogwydd Cymdeithasol-Seicolegol o Addasu Dwyieithog sy'n galluogi i astudio tri dosbarth o newidynnau ymhellach a all feddu ar rôl hollbwysig ym mhroses cyfathrebu dwyieithog, sef, y rhai sy'n ymwneud â'r:

- cyd-destun rhwng grwpiau cymdeithasol
- y lleoliad cymdeithaseg iaith
- prosesau cymdeithasol seicolegol.

Fel y mae'r Darlleniad yn nodi trwy ddyfynnu Coupland a Jaworski (1997: 241-242), mae'r hyn a ddechreuodd yn y 1970au fel cysyniad sy'n gysylltiedig â gwerthuso'r acen unieithog wedi datblygu'n "interdisciplinary model of relational and identity processes in communicative interaction." Fodd bynnag, bydd y myfyriwr yn cydnabod ac yn deall yn syth berthnasedd CAT i'r Modelau Hyfedredd Iaith Cyfathrebu a drafodwyd yn flaenorol, fel both pellach, bach ac eto pwysig mewn olwyn llawer mwy ac yn gydran ddilys iawn o ran gosod y mesuriad sgiliau *ieithyddol* bur mewn cyd-destun *cymdeithaseg iaith* ehangach. Mewn geiriau eraill, mae'n cynnig ffordd o addasu unrhyw newidynnau seicolegol a micro-wleidyddol a allai fodoli yn y rhyngwyneb rhwng gradd a swyddogaeth.

Mae'r astudiaeth o Theori Addasu Cyfathrebu yn Narlleniad 5 yn mynd â ni hefyd i gyfeiriad maes ehangach o ddeinameg iaith grŵp a chymdeithasol a'r sylweddoliad fod dimensiwn y *swyddogaeth* yn gwneud y llinell rhwng dwyieithrwydd unigol a chymdeithasol yn denau ac athraidd iawn, fel y byddwn yn darganfod yn y modiwl nesaf, ECDA-7011C, Dwyieithrwydd Cymdeithasol.